

ŻYCIE CODZIENNE W WIELOKULTUROWYM OLKUSZU

Wystawa powstała w ramach projektu - „Muzeum na kółkach” realizowanym przez Muzeum Historii Żydów Polskich „Polin”.

Ma on przypomnieć o współistnieniu społeczności polskiej i żydowskiej na przestrzeni tysiąca lat. Przez wieki Polska była najważniejszym ośrodkiem żydowskiego życia religijnego i kulturalnego.

Olkusz to ważny punkt na mapie polsko - żydowskiego dziedzictwa kulturowego.

Zdjęcia pochodzą ze zbiorów:

ŻYCIE CODZIENNE W WIELOKULTUROWYM OLKUSZU

Początki osadnictwa żydowskiego w Olkuszu sięgają XIV wieku. Napływ ludności żydowskiej związany był z rozwojem górnictwa.

Z 1584 r. pochodzi wiadomość o budowie okazałej synagogi w północnej części miasta. Synagoga przylegała do muru między klasztorem augustianów a furcą Parczewską, zaś do budowy wykorzystano jedną z baszt.

Żydzi olkuscy odgrywali znaczącą rolę w handlu krajowym: ołowiem, srebrem, miodem oraz skórami. Na uwagę zasługuje fakt, że Żydzi występowali również jako producenci stali, wytwarzanej w pobliskich Kuźnicach. W 1671 r. król Michał Korybut wydał polecenie, aby nie pozbawiano Żydów arendy na terenie kopalni w Olkuszu.

Fotografie Żydów mieszkających na terenie Olkusza
Zbiory PTTK w Olkuszu

SPOŁECZNOŚĆ ŻYDOWSKA

ŻYCIE CODZIENNE W WIELOKULTUROWYM OLKUSZU

Sprzedawca warzyw na targu w Olkuszu. Widoczna waga wisząca. 1931 r.
Zbiory Narodowego Archiwum Cyfrowego sygn. 1-G-5777-3

Sprzedawca butów na targu w Olkuszu. 1931 r.
Zbiory Narodowego Archiwum Cyfrowego sygn. 1-G-5777-3

W 1764 r. mieszkało w Olkuszu 423 Żydów. 13 marca 1676 r. król Jan III Sobieski potwierdził Żydom olkuskim wszystkie dotychczasowe przywileje. Natomiast w 1781 r. król Stanisław August polecił sprawdzić czy magistrat zawarł porozumienie z ludnością żydowską w sprawie osadnictwa i czy nie stanowi to przeszkód w zamieszkaniu chrześcijan.

W 1787 r. było 193 Żydów. Należało do nich 11 domów na 52 ogółem. Wszystkie domy żydowskie w rynku i dzierżawione przez Żydów miały szynki. W strukturze zawodowej przeważali rzemieślnicy i kupcy. Było: 4 piekarzy, 2 krawców, szklarz, piernikarz oraz rzeźnik. Zajmowano się też paleniem gorzałki.

Stoisko (stragan) z wędlinami na targu w Olkuszu. 1931 r.
Zbiory Narodowego Archiwum Cyfrowego sygn. 1-G-5777-8

SPOŁECZNOŚĆ ŻYDOWSKA

ŻYCIE CODZIENNE W WIELOKULTUROWYM OLKUSZU

Odpust w Olkuszu, Zbieracy, 1934 r.
Zbiory Narodowego Archiwum Cyfrowego sygn. 1-R-576-4

Odpust w Olkuszu: Stragan z obwarzankami. W głębi widoczny kościół parafialny p.w. św. Andrzeja Apostoła, 1934 r. Zbiory Narodowego Archiwum Cyfrowego sygn. 1-R-576-5

Pod koniec XVIII w. do kałahu olkuskiego należeli Żydzi z 91 miejscowości. Funkcję rabina pełnił Herszel Zysklewicz. Żydzi dysponowali: synagogą, cmentarzem i chederem. W 1791 r. w Olkuszu w 24 domach mieszkało 128 Żydów, w tym 70 kobiet i 58 mężczyzn, razem 39 rodzin. W strukturze zawodowej przeważali rzemieślnicy nad handlarzami i kupcami. Wśród 17 rzemieślników żydowskich było:

- 6 piekarzy, piernikarz,
- 2 rzeźników,
- 3 słodowników, piwowar,
- 3 zajmowało się paleniem gorzałki.

Targ na Ryńku w Olkuszu. Sprzedaż butów 1931 r.
Zbiory Narodowego Archiwum Cyfrowego sygn. 1-G-5777-4

Targ na Ryńku w Olkuszu. Stoiska (stragany) z odzieżą, 1931 r.
Zbiory Narodowego Archiwum Cyfrowego sygn. 1-G-5777-5

SPOŁECZNOŚĆ ŻYDOWSKA

ŻYCIE CODZIENNE W WIELOKULTUROWYM OLKUSZU

Odpust w Olkuszu, Mieszkańka wsi z okolic Olkusza, 1934 r.
Zbiory Narodowego Archiwum Cyfrowego sygn. 1-R-576-3

Targ na Ryńku w Olkuszu, Stoisko (stragan) z chustami i ozdobami, 1931 r.
Zbiory Narodowego Archiwum Cyfrowego sygn. 1-G-5777-9

W 1849 r. w Olkuszu na 1448 mieszkańców było 578 Żydów, to jest 40%, w 1885 r. było ich 1666, czyli 60% ogółu zamieszkałych.

„Rzemieślnicy nasi to w większości miernota i próżniaki. (...) droga zapłata i licha robota, to rezultat obstalowania czegokolwiek u przeciętnego olkuskiego rzemieślnika”.

Może przyczyną tego stanu rzeczy był fakt, że wśród rzemieślników było 70,5% analfabetów. Natomiast środowisko Żydów olkuskich nie szczędziło na naukę swoich dzieci. W 1899 r. były w mieście cztery chedery, w 1901 r. osiem, w 1903 r. dziewięć.

Targ na Ryńku w Olkuszu, Stoiska (stragany) z wędliną, 1931 r.
Zbiory Narodowego Archiwum Cyfrowego sygn. 1-G-5777-7

SPOŁECZNOŚĆ ŻYDOWSKA

ŻYCIE CODZIENNE W WIELOKULTUROWYM OLKUSZU

Po odzyskaniu niepodległości w 1918 r. Olkusz został miastem powiatowym liczącym pod koniec lat dwudziestych 6667 mieszkańców, w tym 46,5% Żydów, którzy żyli z handlu i rzemiosła. W dwudziestoleciu międzywojennym Żydzi byli najliczniejszą mniejszością etniczną, stanowiącą jednak w porównaniu z innymi miastami w powiecie stosunkowo niski odsetek. Według spisu powszechnego z 1921 r. w Olkuszu zamieszkiwało 2703 Żydów, co stanowiło 40,6% ludności.

Postarano się także, aby od 1922 r. targi były dwa razy w tygodniu, we wtorki i piątki. Była to znakomita okazja do zbycia miejscowych towarów.

Ludność żydowska przejawiała sporą aktywność. W czerwcu 1920 r. odbyły się w synagodze modły o zwycięstwo nad bolszewikami. Wystąpienie starosty Seweryna Horodyńskiego:

„...poruszyło masy żydowskie do składnia ofiar pieniężnych, jako też broni i amunicji”.

ŻYCIE CODZIENNE W WIELOKULTUROWYM OLKUSZU

Kościół św. Andrzeja Apostoła w Olkuszu, 1929 r.
Zbiory Narodowego Archiwum Cyfrowego sygn. 1-U-4503-1

W latach 30. XX w. odsetek Żydów zwiększył się. Odgrywali oni znaczącą rolę w życiu gospodarczym, społecznym i kulturalnym Olkusza. Jako przykład mogą stanowić wybory do rady miejskiej w 1927 r., kiedy to Żydzi wystawili dwie listy i uzyskali w sumie 38,3% głosów, co dało im 9 mandatów (aż 4 dla koalicji syjonistów i partii Mizrachi)
Kocjan K., Olkuszcy Żydzi. Szkic historyczny, Olkusz 1997, s. 27.

Gmach starostwa w Olkuszu, 1934 r. Zbiory Narodowego Archiwum Cyfrowego sygn. 1-A-2821

SPOŁECZNOŚĆ ŻYDOWSKA

ŻYCIE CODZIENNE W WIELOKULTUROWYM OLKUSZU

Fragment rynku.
Widoczna wieża ciśnień i kościół św. Andrzeja, 1934 r.
Zbiory Narodowego Archiwum Cyfrowego sygn. 1-U-4406

O jakości życia społeczno-kulturalnego olkuskich Żydów świadczy liczba organizacji i stowarzyszeń na terenie powiatu i samego miasta. Pomimo dominacji ortodoksów, prędnie działały tutaj liczne organizacje syjonistyczne. W Olkuszku istniał ośrodek szkoleniowy hachszara dla młodzieży przygotowującej się do wyjazdu do Palestyny. W okresie międzywojennym działały także żydowskie związki zawodowe, a Socjaldemokratyczna Organizacja Młodzieżowa „Cukunft” miała swych przedstawicieli w olkuskich klubach sportowych „Jutrzeńka”
Kocjan K., Olkusczy Żydzi. Szkic historyczny, Olkusz 1997, s. 28.

Fragment rynku. Widoczna klemienica „Batorówka”
i dzisiejsza ulica Augustańska
Zbiory Narodowego Archiwum Cyfrowego sygn. 1-U-4497

SPOŁECZNOŚĆ ŻYDOWSKA

ŻYCIE CODZIENNE W WIELOKULTUROWYM OLKUSZU

Cmentarz żydowski
Zbiory PTTK w Olkuszu

Cmentarz żydowski
Zbiory PTTK w Olkuszu

Stary cmentarz żydowski w Olkuszu został założony około 1584 r. na Przedmieściu Sławkowskim - obecnie przy ul. Kolorowej i Piaskowej. Z 1648 r. pochodzi dokument, mówiący o poszerzeniu cmentarza. Podczas II wojny światowej hitlerowcy w poważnym stopniu zdewastowali nekropolię. Zniszczono ogrodzenie, a macewy wykorzystano do budowy ogrodzenia i dziedzińca dawnego liceum ogólnokształcącego w Olkuszu. Niektóre z nagrobków użyto do budowy zbiornika wody i kanału na Pomorzanach. Na samym terenie nekropolii wybudowano głęboki rów przeciwczołowy.

Po wojnie proces dalszej dewastacji opuszczonej nekropolii postępował.

W 2006 r. podczas prac remontowo-budowlanych na jednym z podwórz w dzielnicy Pomorzany odnaleziono około 40 nagrobków z tutejszego cmentarza.

Obecnie na powierzchni około 0,5 ha znajduje się około 30 zachowanych nagrobków. Brak informacji o masowych mogiłach na nekropolii. Teren nie jest ogrodzony i otwarty dla osób postronnych. W jego otoczeniu jest teren osiedla mieszkaniowego z domkami jednorodzinnymi.

Cmentarz żydowski
Zbiory PTTK w Olkuszu

Cmentarz żydowski
Zbiory PTTK w Olkuszu

SPOŁECZNOŚĆ ŻYDOWSKA

ŻYCIE CODZIENNE W WIELOKULTUROWYM OLKUSZU

Po wybuchu II wojny światowej i zajęciu Olkusza przez Niemców 5 września 1939 r. część ludności żydowskiej opuściła miasto. Już w październiku powołano do życia Judenrat. Na początku 1940 r. zniszczono synagogę i systematycznie usuwano nagrobki z cmentarza, wykorzystując je do utwardzania nawierzchni. Żydzi, podobnie jak pozostali mieszkańcy miasta, poddawani byli nieustannym szykanom i represjom. Do najtragiczniejszej masakry doszło 31 lipca 1940 r. - „krwawa środa”. W ich trakcie na olkuskim rynku Niemcy znęcali się psychicznie i fizycznie na grupie Polaków i Żydów w ramach odwetu za zabicie niemieckiego policjanta. W lutym 1941 r. Żydów przesiedlono z centrum Olkusza do getta utworzonego na przedmieściach, w okolicach Parcz, Sikorki i Słowików. Transporty do przymusowej pracy odbywały się już od połowy 1940 r. Akcja likwidacyjna rozpoczęła się w czerwcu 1942 r. Większość Żydów skierowano do obozu zagłady Auschwitz. 10 października 1942 r. na terenie całego powiatu olkuskiego nie było już ani jednego mieszkańca pochodzenia żydowskiego. Po wojnie, mimo powrotu niektórych z ocalałych obywateli miasta, nie doszło do odtworzenia olkuskiej gminy. Większość z nich w końcu lat 40. XX w. opuściła Olkusz.

Ciepiela B., Sromek M., Śladami Żydów z Zagłębia Dąbrowskiego. Wspomnienia, Będzin 2009, s. 23.

Kocjan K., Olkuszcy Żydzi. Szkic historyczny, Olkusz 1997, s. 17–24.

Likwidacja getta w Olkuszu.
marsz społeczności żydowskiej na stację kolejową
Zbiory PTTK w Olkuszu

Represje wobec Żydów w czasie wojny w Olkuszu.
Zbiory PTTK w Olkuszu

SPOŁECZNOŚĆ ŻYDOWSKA